Тақризи

муқарризи расмӣ, номзади илмҳои филология, дотсент Назарова Муҳаббат Раҳмонқуловна ба диссертатсияи Маҳмадсолеҳи Маҳмадсодиқ дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD)– доктор аз рӯйи ихтисос, аз рӯйи ихтисоси 6D021300.– Забоншиносӣ (6D0205011.– Забоншиносии қиёсӣ-таърихӣ, типологӣ ва муқоисавӣ).

Дастовардҳои давраи истиқлолият ба мо имкон медиҳад, ки ба таҳқиқи илмии масъалаҳои гуногуни забоншиносӣ аз диди нав назар намоем, зеро забон дар ҳоли ташаккул буда, ба муроқибатҳои илмӣ ниёз дорад. Махсусан, баррасии воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз ҳар ҷиҳат ба таҳқиқи илмӣ ниёз доранд. Ба масъалаи баррасии воситаҳои алоқа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва махсусан, намудҳои воситаҳои алоқа таваҷҷӯҳ шудааст, ки осори олимони наҳвшиноси ватанӣ ва хориҷӣ, аз қабили Ш. Ниёзӣ, Н. Маъсумӣ, Д. Тоҷиев, Б.Ниёзмуҳаммадов, Ф.Зикриёев, М.Н.Қосимова, В. Абдулазизов, Р.Ғаффоров, Б.Камолиддинов, С.Абдураҳмонов, А.Мирзоев, М.Акрамов англисшиносони маъруф Ҳ. Суит, Л. Блумфилд, О.Есперсен, А.Крузин, В.Граф, А.Кеннеди, инчунин англисшиносони рус А.И.Смирнитский, М.Блох, О.Ахманова, О.Бархурдаров, А.М.Пешковский А.Шахматов, В.В.Виноградов, В.Яртсева, В.А.Белошапкова, В.П.Белянин Е.Н.Ширяев, Л.Л.Иофик, Г.Г. Почепсов, В. К. Поржезинский, М. Н. Петерсон гувоҳи ҳамин маънӣ аст. Бо вуҷуди ин, саҳифаҳои номакшуфи илмӣ зиёданд, зеро таҳлили муқоисавии воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои қиёсшаванда дар ҳоли ташаккул ва таҳаввул буда, ба таҳқиқи нави илмӣ ниёз доранд.

Ҳадафи асосии таҳқиқоти диссертатсионии Маҳмадсолеҳи Маҳмадсодиқ пажӯҳишу омӯзиш ва нишон додани вижагиҳои монандӣ ва тафовути воситаҳои алоқаи наҳвии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз дидгоҳи сохтору маънӣ ва тобишҳои маъноии онҳо дар асоси маводи асарҳои бадеӣ ба забонҳои тоҷикиву англисӣ муайян карда шудааст, ки басо муҳим ва айнизамонӣ арзёбӣ мегардад. Барои татбиқи ҳадафи

пешгузоштаи худ муҳаққиқ вазифаҳои басо муҳимро ҳаллу фасл намудааст, ки таҳлилу тавсифи афкори олимону забоншиносон роҷеъ ба воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, муайян ва тасниф намудани воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои муқоисашаванда, мушаххас намудани умумият, монандӣ ва тафовути воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва ангисӣ аз вазифаҳои аввалиндараҷа дониста шудаанд.

Навгонии илмии таҳқиқот аз он иборат аст, ки воситаҳои алоқаи наҳвӣ бори нахуст дар забоншиносии муқоисавӣ дар асоси маводи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Дар ин росто воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар мисоли забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бо такя ба семантикаи калимаи асосӣ ё вобаста бо дарназардошти басомади корбурди онҳо тасвир карда шудаанд.

Аҳамияти назарии таҳқиқоти диссертатсионии докторант дар татбиқи ду вазифаи муҳим чун муайян намудани монандӣ, мувофиқат ва айният дар низоми муқобилгузории забонҳои мазкур ҷиҳати мушаххас намудани умумиятҳои типологии забонӣ ва муайян намудани номувофиқатӣ, гуногунӣ ва мавридҳои фарқкунанда дар низоми мураттабгардидаи забонҳои қиёсшаванда дида мешавад, ки басо муҳим ва арзишманд аст.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир меёбад, ки хулоса ва маводи дар диссертатсия матраҳгардида метавонад ҳангоми таҳқиқоти муқоисавӣ ва типологии забонҳои дигар, зимни таҳия ва таълифи грамматикаи амалии забонҳои муқоисашаванда ва дастурҳои таълимӣ барои мактабҳои олӣ ва инчунин ҳангоми ташкили курсҳои амалии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, таҳияи корҳои гуногуни таҳқиқотӣ истифода шаванд.

Хулоса, саҳми шахсии муҳаққиқ дар он зоҳир мешавад, ки мавзӯи мазкур бори нахуст дар забоншиносии муқоисавӣ мавриди таҳқиқу баррасии илмӣ қарор мегирад ва вижагиҳои корбурди воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар асоси асарҳои бадеӣ низ муваффақона ошкор шудаанд.

Диссертатсияи Маҳмадсолеҳи Маҳмадсодиқ дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» аз муқаддима, се боб, хулоса ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат буда, ба дифоъ пешниҳод гардидааст.

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрамият ва зарурати мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи омӯзиши мавзӯи таҳқиқот, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот, навгониҳои илмии таҳқиқот, аҳамияти назарии таҳқиқот, аҳамияти амалии таҳқиқот, усулҳои таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқ, методология ва методҳои таҳқиқот, нуктаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, саҳми шахсии муҳаққиқ, тасвиби таҳқиқоти диссертатсионӣ, ҳаҷм ва сохтори диссертатсия маълумот дода мешавад, ки ба талаботи ҳамин гуна корҳо пурра ҷавобгӯ аст.

Боби аввали диссертатсия «Асосҳои назариявии таҳқиқи муқоисавии воситаҳои алоқаи наҳвии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» номгузорӣ шуда, аз се фасл: «Мафҳумҳои ибора ва ҷумла дар забоншиносӣ», «Мафҳуми «воситаи алоқа» дар забоншиносӣ» ва «Намудҳои асосии воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» иборат буда, мавриди амиқи илмӣ қарор гирифтааст.

Фасли аввали боби якум оид ба мафҳумҳои ибора ва ҷумла дар забоншиносӣ буда, муаллиф таъкид менамояд, ки ибора воҳиди номинативии забон буда, аз калимаю таркибҳои маънодор бо алоқаҳои тобеии изофӣ, вобастагӣ ва ҳамроҳӣ сохта мешавад ва нисбат ба калима маънои мукаммалтарро ифода мекунад. Ибора аз калимаю таркиб ба тарзи мустақил ё озодона сохта мешавад.

Ба андешаи диссертант ҷумла аз калимаҳо ва ибораҳо ташкил меёбад. Калимаҳои мустақилмаъно дар сохтори ҷумла ва ифодаи фикр нақши бузург доранд, зеро онҳо ба вазифаи аъзоҳои ҷумла меоянд. Калимаҳо бо ҳамдигар алоқаманд шуда, ибора месозанд, дар айни ҳол калимаю ибораҳо дар алоқамандӣ ҷумларо ташкил медиҳанд.

Дар фасли дуюми боби аввал доир ба мафҳуми «воситаи алоқа» дар забоншиносӣ таҳқиқ гардида, дар он воситаи алоқаи наҳвӣ яке аз воситаҳои асосӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маҳсуб меёбад, зеро вижагиҳои миллии ҳар як забон маҳз дар қоидаву қонунҳои алоқаи калимаҳо барҷаста ҳувайдо мегардад. Муҳаққиқ бар он назар аст, ки муносибати наҳвӣ ва алоқаи калимаҳо дар забонҳои мавриди қиёс ба воситаи унсурҳои шаклии калимаҳо, ба монанди бандаки изофӣ, бандакҳои феълию хабарӣ ва бандакҷонишинҳо, инчунин бо ёрии пешоянду пасояндҳо ифода меёбад.

Дар фасли сеюми боби якуми диссертатсия роҷеъ ба намудҳои асосии воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маълумот дарҷ гардида, муҳаққиқ ба хулосае омадааст, ки дар ҳар ду забон ҳам, асосан, воситаҳои алоқаи наҳвии зерин мавҷуданд: пайвасти пайиҳам, пайвасти хилофӣ, алоқаи пайвасти ҷудоӣ, алоқаи пайвасти бепайвандак, алоқаи вобастагӣ, алоқаи мувофиқат, алоқаи изофӣ, алоқаи пешояндӣ, алоқаи пасояндӣ, алоқаи ҳамроҳӣ, алоқаи изофию пешояндӣ, алоқаи изофию пасояндӣ, алоқаи пешояндии ҷуфт, алоқаи пешояндиву пасояндӣ, алоқаи артиклӣ, алоқаи атрибутивӣ.

Инчунин докторант бамаврид қайд намудааст, ки воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар созмонёбии ибора ва ҷумла нақши ниҳоят муҳимро мебозанд.

Ҳамчунин, дар ин боб муҳаққиқ намудҳои асосии воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисиро баррасӣ карда, дар хусуси муқоиса намудани намудҳои воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ хулосаи муътамад баровардааст. Яке аз бахшҳои асосӣ баррасии диссертатсия намудҳои асосии воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад, ки дар диссертатсия ба таври қаноатбахш мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Боби дуюми диссертатсия «Алоқаҳои пайваст дар ҷумлаҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» номгузорӣ шуда, чунин масъалаҳоро фаро мегирад: 1)

Алоқаи пайвасти пайиҳам; 2) Пайвасти хилофӣ; 3) Пайвасти ҷудоӣ; 4) Алоқаи бепайвандак дар забонҳои муқоисашаванда;

Фасли аввали боби дуюми диссертатсия ба омӯзиш ва таҳқиқи алоқаи пайвасти пайиҳам бахшида шудааст. Докторант қайд намудааст, дар забони тоҷикӣ воситаи алоқаи пайваст пайвандакҳои *ва, у, ҳам, низ, инчунин* ва муодили онҳо дар забони англисӣ *and, also* ба ҳисоб меравaнд. Яке аз вижагиҳои корбурди пайвандакҳои пайиҳам, алалхусус *ва, у* пайваст намудани ҷумлаҳои содаи таркибӣ бо ҷумлаи мураккаб ва нишон додани алоқаи байни онҳо ба шумор меравад. Муҳаққиқ тавонистааст, ки пайвандакҳоро бо мисолҳо дар ҳарду забон ба тaври муқоиса таҳқиқ намояд.

Дар фасли сеюми боби дуюм дар бораи алоқаи пайвасти ҷудоӣ маълумот дода шуда, чунин қайд карда мешавад, ки дар алоқаи калима, ибора ва ҷумлаҳои забонҳои таҳқиқшаванда бештар пайвандакҳо нақши асосиро мебозанд. Дар ҳар ду забон ҳам ин тарзи алоқа ба воситаи пайвандакҳои ҷудоии *ё ... ё, ё ки, ё ин ки* ва *на ... на* муодили онҳо дар забони англисӣ *either… or, neither … nor* ба кор меравaнд.

Фасли чоруми боби дуюм ба масъалаи мубрами грамматикаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ чун алоқаи пайвасти бепайвандак бахшида шудааст. Докторант дар асоси мисолҳои мушаххас ва далелҳои ҷолиб ба чунин хулоса меояд, ки дар алоқаи калима, таркиб, ибора ва ҷумлаҳои бепайвандак муносибати маъноӣ, тартиби калима, такрор, оҳанг мавқеи назаррас доранд ва дар ин росто оҳанг воситаи муҳимтарини алоқаи тобеъ дар сохтусози ҷумлаҳои мураккаби тобеи бепайвандак ба ҳисоб меравад.

Боби сеюми диссертатсия – «Алоқаи тобеъ дар забонҳои муқоисашаванда» унвон дошта, аз дувоздаҳ фасл иборат аст. Дар боби мазкур роҳҳои ифодаи алоқаи вобастагӣ, мувофиқат, изофӣ, пешояндӣ, пасояндӣ, ҳамроҳӣ, изофию пешояндӣ, изофию пасояндӣ, пешояндии

ҷуфт, пешояндию пасояндӣ, артиклӣ, интонатсия дар забонҳои муқоисашаванда мавриди таҳқиқ қарор мегиранд.

Ин навъи алоқа дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дорои воситаҳои наҳвии ба худ хос мебошад. Алоқаи тобеъ ҳам ба ибора ва ҳам ба ҷумла мансуб аст. Дар алоқаи тобеъ ибора ва ҷумлаҳо байни якдигар дар муносибати вобастагӣ мебошанд. Мувофиқи алоқаи тобеъ як ҷузъи воҳиди наҳвӣ изофӣ буда, ҷузъи дигар ба он аз ҷиҳати грамматикӣ тобеъ мебошад ва онро аз ягон ҷиҳат шарҳу эзоҳ медиҳад. Доираи ифода ва истифодаи воситаҳои наҳвӣ дар алоқаи тобеъ нисбат ба алоқаи пайваст хеле васеъ мебошад.

Воситаҳои грамматикии ифодаи он хеле гуногун аст. Дар алоқаи онҳо калимаҳои ёридиҳанда, пешоянд, пасоянд, бандаки изофӣ, бандакҳои феълӣ ва хабарӣ, тартиби калима ҳамчун воситаи грамматикӣ хизмат мекунанд.

Докторант басо бамаврид таъкид менамояд, ки мувофиқи алоқаи тобеъ як ҷузъи воҳиди наҳвӣ изофӣ буда, ҷузъи дигар ба он аз ҷиҳати грамматикӣ тобеъ мебошад ва онро аз ягон ҷиҳат шарҳу эзоҳ медиҳад. Доираи ифода ва истифодаи воситаҳои наҳвӣ дар алоқаи тобеъ нисбат ба алоқаи пайваст хеле васеъ мебошад.

Дар хулоса натиҷаҳои таҳқиқот ҷамъбаст гардида, муҳаққиқ бар он назар аст, ки низоми наҳви забон ҳамеша дар рушду такомул буда, воҳидҳои калидии он дар иртибот бо ҳамдигар онро пурра мекунанд. Агар ба воҳидҳои наҳвии забон амиқ назар афканем, зуд пай мебарем, ки мавқеи ибора ва ҷумла нисбат ба калимаву вожа камтар нест.

Ҳаминро бояд қайд намуд, ки мавзӯи мавриди таҳқиқ ва дастовардҳои илмии он дар конференсияҳои илмиву амалии сатҳи ҷумҳуриявӣ дар шакли баромад ва суханрониҳо дида мешавад, ки натиҷаҳои таҳқиқ ба таври бояду шояд муаррифӣ шудаанд ва вобаста ба мавзӯи мавриди тадқиқ докторант 16 мақолаи илмӣ нашр кардааст, ки аз ин теъдод 5 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи

Муассисаи давлатии Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Комиссияи олии аттестатсионии Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия нашр шудаанд.

Дар маҷмӯъ, метавон гуфт, ки муаллифи диссертатсия мақсаду вазифаҳои дар пеш гузоштаашро пурра иҷро карда, як кори пурра ва пухтаи илмиро пешниҳод намудааст, ки ба талаботи корҳои диссертатсионӣ воқеан мувофиқат мекунад.

Дар баробари дастовардҳои муҳимми зикршуда диссертатсия аз камбудиву норасоиҳо низ холӣ нест, ки зикри онҳо барои такмили минбаъдаи диссертатсия хеле муфиданд, аз ҷумла:

1. Дар баъзе мисолҳо иборaву ҷумлаҳо ба забони англисӣ тарҷума нашудаанд (44, 45, 89, 95, 97).

2. Мавридҳое ба назар мерасанд, ки дар таҳлилу муқоисаи мисолҳо тарҷумаи ҷумлаҳо ба забони англисӣ ва сарчашмаи онҳо ишора нашудааст (16, 33, 34, 35, 42).

3. Дар баъзе саҳифаҳои диссертатсия галатҳои услубӣ, имлоӣ ва китобатӣ ба чашм мерасанд (саҳ. 10, 18, 27, 41, 45 ва г.).

4. Гарчанде, ки дар хулосаи кори муаллиф натоиҷи бадастовардаи таҳқиқро аз руйи қоида ба пунктҳо ҷудо кардаанд, лекин гумон мекунем агар дар охири он фикрашонро оид ба фарқияту умумияти воситаҳои алоҳаи нахвӣ дар забонҳои муқоисашаванда бо иловаи се чор ҷумлаи дигар мушаххастар ҷамъбаст мекарданд, беҳтар мешуд.

Фишурдаи диссертатсия (ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ), осори илмиву мақолаҳои дар ин замина нашркардаи диссертант мазмуну мухтавои диссертатсияро ба пуррагӣ инъикос ва ифода карда, далели таҳқиқотии ин кори баанҷомрасида мебошанд.

Хулосаҳои мухтасари кори диссертатсионӣ, ки бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар охири автореферати диссертатсия оварда шудаанд, тибқи талаботи ҷории Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, моҳияти илмии диссертатсияи мазкурро ба таври фишурда инъикос менамоянд.

Диссертатсияи Маҳмадсолеҳи Маҳмадсодиқ дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи ихтисос, аз рӯйи ихтисоси 6D 021300.– Забоншиносӣ (6D 0205011.– Забоншиносии қиёсӣ-таърихӣ, типологӣ ва муқоисавӣ) пешниҳод гардида, ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯй аст ва муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) мебошад.

Номзади илмҳои филологя, дотсент, Назарова Муҳаббат
мудири кафедраи забонҳои хориҷии Раҳмонқуловна
Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати
Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Сана: 15.01.2020
734025, ш. Душанбе, хиёбони Борбад 73а.
Тел./факс 231-22-63, 231-45-45
www.ddst.tj. E-mail: tajartins@yandex.com
mukhabbat.nazarova@bk.ru
(992) 985544397
(992) 904400479

Имзои мудири кафедраи забонҳои хориҷии
Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати
Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода
Назарова Муҳаббат Раҳмонқуловнаро тасдиқ мекунам:

Сардори Раёсати кадрҳо, коргузорӣ ва корҳои
махсуси Донишкадаи давлатии
фарҳанг ва санъати Тоҷикистон
ба номи Мирзо Турсунзода Ҳамидова Зарина